

PROŠŲ KATEKIZMAI IR JŲ VERTEJAI

XVI a. viduryje į prūsų kalbą išversti trys katekizmai yra svarbiausi prūsų raštijos paminklai. Jau nuo seno jie nagrinėjami daugelio kalbininkų darbuose¹. Beveik visų nuomone, katekizmų vertimai prasti, juose daugybė klaidų ir iškreipimų. Iki šiol sunku esą nustatyti, ar tokia morfologijos ir sintaksės painiava iš tikrųjų galėjusi egzistuoti XVI a. vidurio gyvojoje kalboje (jau beišnykstančioje), ar tai buvęs tik vokiečių vertėjų nemokšiško rezultatas.

Kas gi buvo tie žmonės, B. Vilito ir M. Mažvydo amžininkai, išvertę katekizmus į prūsų kalbą? Apie prūsų vertėjus yra rašę A. Rogė², F. Tecneris³, G. Gerulis⁴, E. Hermanas⁵, V. Mažiulis⁶, K. Forstrotteris⁷.

Siame straipsnyje siekiama apibendrinti visą iki šiol skelbtą medžiagą apie prūsų vertėjus. Pirmą kartą lietuviškoje spaudoje yra publikuojamas 1566 m. birželyje paties Abelio Vilio parašytas dokumentas originalo (vokiečių) kalba bei 1547 m. bažnyčių vizitacijos protokolo fragmentas originalo (lotynų) kalba. Išnašose pateikiamas abiejų šių dokumentų vertimas į lietuvių kalbą. Be to, straipsnyje trumpai nušviečiamos ir prūsų katekizmų pasirodymo aplinkybės.

1525 metais Kryžiuočių ordino magistras Albrechtas pasiskelbė pirmuoju Prūsijos kunigaikščiu ir tapo aistringiu reformatoriumi. Jo noru Martyno Liuterio mokslas pradėtas skelbti visiems Prūsijos krašto gyventojams, tarp jų ir prūsams. Tačiau naujajai religijai plisti kliudė nesuprantama (vokiečių) kalba, nes XVI a. Prūsijoje, Sembos apylinkėse, dar būta žmonių, nemokėjusių vokiškai. Todėl vokiečių dvasininkų bažnyčiose per vertėjus sakomus pamokslus prūsai sunkiai tesuprato. „Kad įvairiomis skirtingomis kalbomis vienintelis tikras dievo dangiškas mokymas, kaip jis šventajame pranašų ir apaštalų rašte sukurtas, dorai ir

¹ Nesselmann G. H. F. Die Sprache der alten Preussen in ihren Überresten erläutert. — Berlin, 1845; Berneker E. Die Preußische Sprache. — Strassburg, 1896; Trautmann R. Die altpreussischen Sprachdenkmäler. — Göttingen, 1910; Endzelin J. Altpreussische Grammatik. — Riga, 1944; Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai. — Vilnius, 1966. — T. 1; 1981. — T. 2; Schmalstieg W. R. An Old Prussian Grammar. — University Park and London, 1974.

² Rogge A. Cultur- und Kirchenhistorische Streizüge im Kirchspiel Pobethen // Altpreussische Monatsschrift. — 1904. — Bd. 4. — S. 535—540.

³ Tetzner F. Abel Will von Pobethen // Wanderer durch Ost- und Westpreußen. — 1904. — Bd. 4. — S. 71—74.

⁴ Gerullis G. Zur Beurteilung des altpreussischen Enchiridions // Streitberger Festgabe. — Leipzig, 1924. — S. 96—104.

⁵ Hermann E. Abel Will und die altpreussische Sprache // Indogermanische Forschungen. — 1952. — Bd. 60. — S. 241—253.

⁶ Mažiulis V. — Op. cit. — T. 1. — P. 33—40.

⁷ Forstreuter K. Abel Will ein Ostpreussischer Übersetzer // Forstreuter K. Wirkungen des Preußenlandes. — Grote, 1981. — S. 296—299.

tyrai skelbiamas būtų⁸, kunigaikščio Albrechto nurodymu buvo pradėtos rengti maldų knygos prūsų kalba.

1545 m. Karaliaučiuje Hanso Veinreicho spaustuvė kunigaikščio Albrechto lėšomis išspausdino Pirmąjį prūsų katekizmą⁹. Išspausdintųjų egzempliorių skaičius labai nedidelis — tik apie 197 egz.¹⁰ Katekizmas, kaip nurodyta jo pratarinėje, skirtas pastoriams ir sielų ganytojams, kad šie „kaimuose jį kiekvieną sekmadienį iš sakyklos žodis po žodžio be vertėjų patys skaitytų ir nevokiečių prūsų liaudžiai jos pačios kalba stropiai išsakytų“¹¹. Katekizmo vertėjas nežinomas. Vertimas atliktas Sembos tarme. Pirmoji laida nepatenkino katekizmui keliamų reikalavimų, ir dar tais pačiais metais ta pati spaustuvė išspausdino apie 192 egz.¹² Antrojo, pataisyto, katekizmo¹³. Jį parengti padėjo „ne vien labai patyrę kaimo vertėjai, bet ir šitą kalbą suprantantys žmonės, kurių dalis nuo mažumės iš tėvų prūsiškai kalbėti, o vėliau ir vokiškai bei lotyniškai išmoko“¹⁴. Jų pavardės niekur nenurodytos. Antrojo katekizmo kalba šiek tiek skiriasi nuo Pirmojo. Antrasis parašytas ne vienos kurios nors parapijos šnekta, o iš įvairių Sembos tarmių sudaryta „bendrasambiška“ šnekta¹⁵. Jo rengėjai stengėsi išvengti germanizmų, nors, F. G. H. Nesselmano manymu¹⁶, sunku esą nustatyti, kuris iš šių dviejų leidimų yra labiau pavykęs.

Abu pirmieji katekizmai buvo pernelyg mažos apimties, be to, juose buvo daugybė gramatinių ir korektūros klaidų, todėl šie katekizmai mažai tiko tam tikslui, kuriam buvo sukurti.

Praėjus keletui metų, kunigaikščio Albrechto įsakymu j prūsų kalbą pradėtas versti M. Liuterio Mažasis katekizmas — Enchiridionas¹⁷. Leidinys prasideda kunigaikščio Albrechto prakalba, kurioje apibūdinta to meto Prūsijos bažnyčios būklė, išdėstytos protestantizmo įvedimo problemos, suformuluoti katekizmo pasirodymo tikslai. Enchiridiono vertėjas pirmųjų dviejų katekizmų, matyt, nebuvo matęs; kadangi pratarinėje pažymėta: „Jie (t. y. prūsai) nuo šiol girdi ir patiria, kad jų gimtąja kalba dabar taipogi jau yra išspausdinta ir dėl to jiems suprantamai aiškinama gali būti, bet anksčiau apie tai jų tarpe girdėta nėra buvę“¹⁸. Enchiridionas savo apimtimi gerokai pralenkia du pirmuosius katekizmus. Jis apima penkias pagrindines katekizmo dalis su M. Liuterio paaiškinimais, kelias maldas ir Sutuoktuvijų bei Krikšto formulius. Žinomas yra ir šio katekizmo vertėjas. Tai Pabėčių pastorius Abelis Vilis. Tiesa,

⁸ Mažiulis V. Op. cit. — T. 2. — P. 92—93.

⁹ Catechismus jn preußischer sprach und dagegen das deüdsche. — Königsberg, 1545.

¹⁰ Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. — 1896. — Bd. 20. — S. 89.

¹¹ Mažiulis V. Op. cit. — T. 2. — P. 66.

¹² Sitzungsberichte... Op. cit.

¹³ Catechismus jn preußischer sprach gecorrigiret und dagegen das deüdsche. — Königsberg, 1545.

¹⁴ Mažiulis V. Op. cit. — T. 2. — P. 82.

¹⁵ Gerulis G. Die altpreußischen Ortsnamen. — Leipzig, 1922. — S. 267.

¹⁶ Nesselmann G. H. F. Op. cit. — S. 9.

¹⁷ ENCHIRIDION. Der Kleine Catechismus Doctor Martin Luthers Teutsch und Preussisch. — Königsberg, 1561.

¹⁸ Mažiulis V. Op. cit. — T. 2. — P. 104.

tikslių biografinių duomenų apie jį nedaug teišlikę. Abelis Vilis, matyt, buvo Michaelio Vilio, pastoriavusio Pabėčiuose ir Fišhauzene, sūnus, nes, kaip nurodo K. Forstroiteris¹⁹, Abelio Vilio duktė Estera, Dovydo Rosmio-lerio našlė, 1593 m. yra pareiškusi, kad jos tėvas ir senelis yra buvę Pabėčių pastoriai. Apie Michaelį Vilį K. Forstroiteris pateikia šiuos duomenis. Žinoma, kad kilimo jis buvęs iš Karaliaučiaus ir 1513 m. pradėjęs eiti mokslus Frankfurte (prie Oderio). Jo žmona buvo kilusi iš Niurnbergo. Maždaug apie 1524 m. jis užėmė Pabėčių ir Fišhauzeno pastoriaus vietą ir pragyveno ten apie 16 metų. Michaelis Vilis, matyt, dirbo neprikaištingai, nes kunigaikštis Albrechtas 1539 m. jam suteikė kai kurių privilegijų²⁰. Pabėčių pastorius gavo leidimą pastorato žemėje statyti trobesius ir priimti du nuomininkus. Pastariesiems buvo leidžiama verstis smulkia prekyba, išskyrus prekybą alumi bei drabužių siuvimą. Be to, pastorius galėjo pasižvejoti maistui žuvies malūno tvėnkinyje. 1540 m., žmonai susirgus sunkia akių liga, Michaelis Vilis paliko Pabėčius ir patraukė į Klaipėdą, kur susirado garnizono pamokslininko vietą²¹. Po jo į Pabėčius buvo paskirtas kitas pastorius, kuris, kaip pažymėta 1547 m. bažnyčių vizitacijos protokole, pavyzdingu elgesiu nepasižymėjo.

Yra žinoma, kad Pabėčiuose būta dar vieno žmogaus pavardė Vilis. Tai malūnininkas Matijas Viliš. Jam 1527 m. liepos 7 d. kunigaikštis Albrechtas paskyrė tenykštį malūną²². Jau minėta bažnyčių vizitacijos protokolo ištrauka, kurią spaudoje paskelbė E. Hermanas²³, aprašo nesantį tarp malūnininko ir vietinio pastoriaus. 1924 m. dalį šios ištraukos yra citavęs G. Gerulis²⁴. Tačiau reikia pažymėti, kad jo interpretacija buvo klaidinga. G. Gerulis, matyt, buvo linkęs manyti, kad kaltinamasis pastorius ir Abelis Vilis yra tas pats asmuo, todėl ir frazę „... kad jis pamokslus sako ne per vertėją“ jis traktavo kaip priekaištą, skirtą Abeliui Viliui. Vėliau į šį netikslumą dėmesį atkreipė H. Hermanas²⁵ ir K. Forstroiteris²⁶. Minėtas dokumentas svarbus tuo, kad patvirtina giminystės ryšius tarp žmonių, turinčių tą pačią pavardę: Matijas Vilis buvęs Michaelio Vilio dėdė. Jis rūpinosi, kad Pabėčių pastoriaus vieta atitektų jo sūnėnui, kuris tuo metu tikriausiai buvo bebaigiąs mokslus. Cia skelbiamas šio dokumento tekstas originalo (lotynų) kalba: Inter Parochum Molitorem // Meyster Mats Bübisch oder // Will (qui Domini Michael is frater est) // Discordia viguit aliquamdiu // Quam tamen antea Prefectus // Composuit. Sed Invi- // dia necdum cessat. Vult // enim Molitor

¹⁹ Forstreuter K. Op. cit. — S. 297. K. Forstroiteris nurodo, kad jis rėmėsi Karaliaučiaus valstybinio archyvo dokumentine medžiaga: Ostpr. Fol. 1271. — S. 183, 187; Ostpr. Fol. 1277. — S. 34.

²⁰ Rogge A. Op. cit. — S. 537—538.

²¹ Rogge A. Op. cit. — S. 538, Forstreuter K. Op. cit. — S. 297.

²² Rogge A. Op. cit. — S. 536, Tetzner F. Op. cit. — S. 71.

²³ Hermann E. Op. cit. — S. 243 E. Hermanas (Hermann E. Op. cit.) ir G. Gerulis (Gerullis G. Op. cit. — S. 98 (išn.)) nurodo, kad šio protokolo originalas buvo Karaliaučiaus valstybiniame archyve: Ostpr. Fol. 1271. G. Gerulio manymu (Gerullis G. Op. cit.), protokolo surašymo data yra 1547 metai.

²⁴ Gerullis G. Op. cit. — S. 98 (išn.).

²⁵ Hermann E. Op. cit.

²⁶ Forstreuter K. Op. cit. — S. 297.

Domini Michaelis fi- // lium habere parochum Pobethensis Ecclesie // Accusabat Parochum quod (oder quia) ante Communicationem // ederet et biberet Aut // adustum Vinum sumeret // Hoc plebanus constanter Negabat // Item De Ebrietate // Et munerum exactione a communicandis // Item das Er nicht durch // Einen Tolken prediget etc. // Composita iterum est // res per Nos etc.²⁷

Tiesa, V. Biržiška²⁸ pateikia šiek tiek kitokią versiją apie A. Vilio kilmę. Jis nelinkęs manyti, jog A. Vilis yra pastoriaus Michaelio Vilio sūnus. V. Biržiškai, atrodo, labiau įtikėtina, jog A. Vilis yra kilęs iš Matijaus Vilio šeimos. Jis taipogi mano, kad A. Vilis pradėjęs dirbti Pabėčiuose 1542 m. tikriausiai neturėdamas jokio sistemingo išsilavinimo ir tik 1544—1545 m. imatrikuluotas Karaliaučiaus universitete, kad patobulintų teologijos žinias. Vis dėlto K. Forstretierio pateikta ir šiame straipsnyje išnagrinėta versija atrodo įtikinamesnė, kadangi ji grindžiama straipsnyje minima dokumentine medžiaga.

Pabėčių pastoriaus vietą Abelis Vilis užėmė apie 1548 metus²⁹. Tuomet jis buvo jaunas, savo karjerą tik pradėdantis dvasininkas. Teologinį išsilavinimą Vilis galbūt gavo Karaliaučiuje. Sąrašuose tarp pirmųjų Karaliaučiaus universiteto studentų yra užregistruotas kažkoks Abel Wild iš Karaliaučiaus (101 Abel Wild, Regiomontanus)³⁰. Kadangi Abelio vardas tuose kraštuose buvo palyginti retas, tai galbūt galima manyti, jog tai buvęs Abelis Vilis. Užaugęs tarp prūsų, šnekamąją kalbą A. Vilis, matyt, mokėjo neblogai. Yra žinoma, kad jis buvo artimas kunigaikščio rūmų pamokslininko Johano Funko bičiulis ir priklausė tai pačiai oziandrininkų sektai. Šią sektą rėmė ir pats kunigaikštis Albrechtas. Draugystė su J. Funku tikriausiai bus turėjusi lemiamos reikšmės, kai buvo svarstoma Enchiridiono vertėjo kandidatūra. Katekizmą versti Vilis pradėjo apie 1550 metus³¹. Yra išlikęs 1554 m. liepos 26 d. A. Vilio skundo laiškas, rašytas bičiuliui ir globėjui J. Funkui³². Iš minėto laiško kai ką sužinome apie vertimo darbo eigą. Katekizmą versti padėjo bažnytinis vertėjas, kuris, kaip teigė pats A. Vilis, „lyginant su kitais, ypač gerai moka šią kalbą ir tam nuo dievo turi ypatingų gabumo malonių“ Deja, vietinis Griunhofo amtmonas Georgas fon Eichichtas, su kuriuo Vilis tikriausiai jau seniai nesutarė ir kurį savo laiške vadina „Pasaulio kunigaikščio šėtono inagiū“, atėmė iš jo pagalbininką vertėją ir pasiuntė į baudžiavą, „kuri nei jo pirmtakams, nei jam anksčiau nebuvo privalo-

²⁷ Tarp klebono [ir] malūnininko meistro Mato Biubišo, arba Vilio, kuris yra pono Michaelio brolis, gana ilgai vyravo nesantaika, kurią anuomet nuramino prefektas. Tačiau nepalankumas išliko. Mat malūnininkas nori turėti Pabėčių bažnyčios klebonu pono Michaelio sūnų. [Jis] kaltina kleboną, kad šis prieš komuniją valgė ir gerė arba degtinę gerė. Klebonas šitai griežtai neigė. [Malūnininkas] taip pat kaltina [kleboną] girtuoklyste ir kyšių ėmimu iš einančiųjų komunijos. Taip pat, kad jis pamokslus sako ne per vertėją ir t. t. Dalykas antrą kart mūsų sutvarkytas ir t. t.

²⁸ Biržiška V. Aleksandrynas. — Cikaga, 1960. — P. 71.

²⁹ Forstretter K. Op. cit. — S. 299.

³⁰ Erler G. Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. — Leipzig, 1910. — Bd. 1. — S. 2.

³¹ Gerullis G. Op. cit. — S. 101.

³² Mažiulis V. Op. cit. — T. 2. — P. 242—245.

ma“. Laiške A. Vilis prašo bičiulį, kad šis jam pagelbėtų, nes pats vienas be vertėjo jis neįstengsiąs šio katekizmo į prūsų kalbą išversti. Ar A. Vilis atgavo savo vertėją, neišku, nes apie tai niekur daugiau neužsimeinama.

Seštajame dešimtmetyje imta persekioti oziandrininkus. Buvo suimtas A. Vilio bičiulis ir globėjas J. Funkas, kuriam 1556 m. įvykdyta mirties bausmė³³. Po Funko mirties kalėjime atsidūrė ir pats A. Vilis. Prie jo suėmimo tikriausiai bus prisidėjęs ir vietinis amtmonas. Tik parapijiečių išpirktas iš kalėjimo³⁴ A. Vilis išvengė liūdnesnio likimo.

1561 m. Karaliaučiuje pasirodė prūsiškas Enchiridionas. Tų metų balandžio 10 d. A. Viliumi už vertimą buvo išmokėta nemaža pinigų suma: 16 markių ir 30 šilingų, arba 10 talerių³⁵.

Yra išlikęs 1566 m. birželio 30 d. Abelio Vilio raštas, kuriame jis, remdamasis pirmtaku Michaeliui Viliui 1539 m. kunigaikščio suteiktomis privilegijomis, leidžia audėjui Hansui Sulcui už tam tikrą nuomą su visa šeimyna įsikurti pastorato žemėje, verstis daržininkyste, smulkia prekyba, amatais³⁶. Toliau pateikiame šį raštą originalo (vokiečių) kalba:

„Handvest Herrn Abell Will ersten Predigers zu Pobethen über das neue Gartenhaus zu Pobethen.

Wissendt sei jedermänniglich, was Standes und Würden die seyndt und denen es zu wissen von nöthen, das sich Abell Will, die Zeit Pfarrer zu Pobethen (nach Ausweisung der begnadigten Handfesten, so F. D. unser Gnediger Herr seinem Pfarrherrn zu Pobethen übergeben) Hans Schultisen, dem Leinweber sampt seinen rechten Erben und Nachkomlingen den garten, welcher am kirchhof gelegen, zu besitzen und zu bewonen eingeräumet habe mit allen und iden gerechtikeitten wie In seine vorfaren Eingehabet, nemlich daz er und die seinigen allerlei Gertneriei, Gewerbe und Kauffmannschaft treiben mogen, ausgenommen Bir zu schencken und schon oder gutt gewant zu schneiden und dieweil gemelter Hans Schultz von den Vormünden der Kinder Jacob Schullets das Haus, auch solchen Garten umb 1 Mark erkaufet In beysein Merten Gerlachen von Codiswalde und Hansen Bötcher Schulmeister zu Cumainen hadt er mich umb seyn schrifttlich getzeugnis darüber ange langet, welches ich Im der Billikeidt nach nicht habe wissen abtzuschlagen. Bekenne derohalben, das solches alles mit meynem Wissen undt vollmächtiger bewilligunge also geschehen und voltzogen wie oben vermeldet. Umb welcher Wohnung und bewonunge willen der oft genennte Hans Schultz er und seyne erben oder Nachkomlinge Jahrllich 2 Mark zu zinsen auff Michaelis vorpflicht seyn sollen. Undt darneben seyнем Pfarrherrn im Augst, wen Er In fordert midt seyнем Rechen helfen soll. Darüber soll er und seyne Nachkomlinge undt Erben alle andere Scharwerk frey und ledig seyn onn was die Nachbarrecht zu Stege und zu Wege belangend, dieselben sollen sie zu halten vorpflicht sein.

³³ Forstreiter K. Op. cit. — P. 298.

³⁴ Rogge A. Op. cit. — P. 539.

³⁵ Sitzungsberichte... — P. 91.

³⁶ Šį Abelio Vilio rašytą raštą yra paskelbęs A. Rogė (Rogge A. Op. cit. — S. 539—540) ir F. Tecneris (Tetzner F. Op. cit. — S. 73).

Zu merer. Sicherheit habe ich Abel Will Meyn gewonlich Petzir an diesen Brief wissentlich gedruckt.

(L. S.) Actum den 30. Junii Anno Christi 1566³⁷.

1569 m. gegužės 18 d. Pabėčių parapiją tikrino vyskupas Joachimas Merlinas, aršus oziandrizmo priešas. Vizitacijos protokolas³⁸ labai piktas. Tikriausiai A. Vilį vyskupui dar bus apskundęs ir jo priešas amtmonas Georgas fon Eichichtas. Vyskupas kaltino A. Vilį, kad šis pats, būdamas išklūdęs iš tiesaus kelio, oziandrinių idėjomis, skelbiamomis iš sakyklos, bandė užkrėsti ir savo parapijiečius. A. Viliui prikišamas ir neūkškumas: pastorato laukai apleisti (nes juos dirba nuomininkai), neprižiūrimi tvenkiniai ir bičių aviliai, aplūžinęjusios tvoros. Parapijos sodo pastate apsigyvenę amatininkai įsitaisę duonos kepyklą ir prekiaudavę ne tik duona, bet ir alumi. Ta prekyba jie versdavęsi ir klebonijoje. A. Vilis pardavinėjęs malūno tvenkinyje sugautą žuvį, nors turėjo teisę pasigauti žuvies tik maistui. Be to, jis išdalijęs kai kuriuos klebonijos inventoriaus daiktus ir išekvojęs 11 markių bažnytinio turto, kurį parapijiečiai buvo surinkę bažnytiniam sodui atsodinti ir sutvarkyti. Protokole rašoma, kad A. Vilis su sąžonomis atsiprašęs vyskupo, kuris jo pasigailėjęs ir palikęs tolesnei tarnybai.

Nesėkmės A. Vilį, matyt, buvo palaužusios dvasiškai: oziandrininkai pralaimėjo, jo globėjas J. Funkas susilaukė žiaurais nuosprendžio, kunigaikštis Albrechtas mirė, pats A. Vilis tik per parapijiečių malonę išvengė bausmės. Be to, nuolatiniai kivirčiai su amtmonu nuodijo jo gy-

³⁷ Cia pateikiamas šio dokumento vertimas į lietuvių kalbą: „Abelio Vilio, pirmojo Pabėčių pastoriaus, raštas dėl naujo namo Pabėčiuose.

Tegu kiekvienas žino, kokio luomo jis bebūtų ir kokius titulus beturėtų, ir kam tai reikia žinoti, kad aš, A. V., šiuo metu Pabėčių pastorius (pagal suteiktus malonin-gus dokumentus, kuriuos kunigaikštischoji prakilynė mūsų maloningas ponas savo pastoriui Pabėčiuose yra suteikęs), Hansui Sulcui, drobių audėjui, kartu su jo tikrais paveldėtojais ir palikuonimis užleidau naudotis ir gyventi prie šventoriaus esantį sklypą su visomis teisėmis, kuriomis naudojosi jo pirmtakai; būtent jis ir jo namiškiai gali verstis visokios rūšies daržininkyste, amatais ir prekyba, išskyrus tik alaus pardavinė-jimą ir gražių bei gerų rūbų siuvimą. Ir kadangi minėtas Hansas Sulcas už 1 markę pirkto namą bei sklypą iš Jokūbo Sulco vaikų globėjo, dalyvaujant Martynui Gerlachui iš Kodisvaldės ir Kumainės mokytojui Hansui Biotcheriui, jis paprašė mane raštiško paliudijimo, kurio aš jam pagal teisybę negalėjau atsakyti. Be to, prisipažįstu, kad visa tai įvyko su mano žinia ir mano leidimu, kaip kad pažymėta viršuje. Už naudoji-mąsi namu ir sklypu dažnai minėtas Hansas Sulcas ir jo paveldėtojai bei palikuonys turi įsipareigoti kasmet per Mykolą užmokėti 2 markes nuomos. Be to, savo pastoriui, jei šis paprašytų, rugpjūtįje pagelbėti su savo grėbliais. Todėl jis ir jo palikuonys turi būti laisvi nuo bet kokio lažo. Kas dėl kaimyno teisių, tai jie visur ir visada yra įpa-reigojami jų laikytis.

Dėl didesnės tikimybės aš A. V. šiame laiške sąžoningai uždėjau savo įprastą antspaudą.

(L. S.) Parašyta 30 birželio 1566 m.“

³⁸ Koch F. Joachim Mörlin als samländischer Bischof vom Jahre 1567 bis 1571 // *Altpreußische Monatschrift.* — 1907. — Bd. 44. — S. 278; Forstreuter K. *Op. cit.* — S. 298; Bezenberger A. *Über die Sprache des altpreußischen Enchiridions // Zeitschrift für vergleichende Sprachwissenschaft.* — Göttingen, 1907. — Bd. 41. — S. 65; *Biržiška V. Op. cit.* — P. 73.

venimą. Ko gero jau ir ligos pradėjo kamuoti. Todėl ir nekilo rankos tvarkyti daržo, valyti tvenkinių, kopinėti bičių.

1575 m., susirgęs tikriausiai iš motinos paveldėta akių liga, A. Vilis atsisakė tarnybos. Gyventi pasiliko Pabėčiuose. Gydėsi Karaliaučiaus ligoninėje. Mirė laikotarpiu tarp 1583—1593 m.³⁹

A. Vilio skundo laiške paminėtas vertėjas buvo Paulius Mėgotas — laisvasis valstietis iš Bigyčių prie Griunhofo. Apie tai sužinome iš jo vardu rašyto laiško kunigaikščiui⁴⁰. Siame laiške P. Mėgotas mini, kad jisai 48 metus Pabėčių bažnyčioje ėjo vertimo, mokymo ir krikščioniškų dalykų skelbimo tarnybą, vizitacijose buvo prūsų, lietuvių ir kuršių vertėjas ir kiek sugebėdamas padėjo versti prūsų katekizmą. Senatvėje, artimųjų negailestingai sumuštas ir išvarytas iš namų, jis prašė kunigaikštį atsižvelgti į buvusius nuopelnus ir suteikti kokią nors paramą.

Prūsų Enchiridionas buvo paskutinė prūsiška knyga.

Vilniaus universiteto
Vokiečių kalbos katedra

Įteikta 1988 m. vasario mėn.

ЗОФИЯ ДУДАЙТЕ

ДРЕВНЕПРУССКИЕ КАТЕХИЗИСЫ И ИХ ПЕРЕВОДЧИКИ

Резюме

Уже несколько столетий древнепрусский язык привлекает внимание многих лингвистов. В данной статье обсуждается материал о переводчиках трёх древнепрусских катехизисов 16 в. Имена и фамилии переводчиков первых двух катехизисов 1545 г. остались неизвестными. Третий катехизис, так называемый «Энхиридион», изданный в 1561 г. по поручению князя Альбрехта, перевёл пастор Абель Виль. Качество его работы до сих пор обсуждается лингвистами. Некоторое представление о жизни переводчика можно создать лишь из нескольких биографических данных. В данной статье также публикуются два документа на языке оригинала и их литовские переводы. Эти документы освещают некоторые стороны жизни Вилия.

³⁹ Forstreuter K. Op. cit. K. Forstroiteris pažymi, kad 1583 m. Abelis Vilis dar buvo gyvas, nes yra du tais metais jo rašyti laišakai. 1593 m. A. Vilio dukterė savo tėvą jau mini kaip mirusį.

⁴⁰ Laiškas ir jo vertimas į lietuvių kalbą yra paskelbtas: Maziulis V. Op. cit. — T. 2. — P. 246—249.

DIE ALTPREUßISCHEN KATECHISMEN UND IHRE ÜBERSETZER

Zusammenfassung

Schon einige Jahrhunderte ist die altpreußische Sprache für die Sprachwissenschaftler vom besonderen Interesse. Der vorliegende Artikel beschäftigt sich mit dem Stoff über die Übersetzer der drei altpreußischen Katechismen. Die Namen der Übersetzer des ersten und des zweiten Katechismus vom Jahre 1545 sind unbekannt geblieben. Den dritten, den sogenannten „Enchiridion“ hat auf Auftrag des Fürsten Albrecht der Pfarrer aus Pobethen Abel Will übersetzt. Der Wert seiner Arbeit ist von vielen Sprachwissenschaftler umstritten. Aus wenigen Angaben über sein Leben versucht man einen gewissen Aufschluß zu gewinnen. Im Artikel werden auch zwei Dokumente in der Originalsprache und ihre litauischen Übersetzungen veröffentlicht, die manches in Will's Leben erleuchten.